

Наташа Б. КИШ*
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 1. 11. 2021.
Прихваћен: 2. 3. 2022.

КОНСЕКУТИВНОСТ И НОМИНАЛИЗАЦИЈЕ

У овом раду биће посматрана граматичка средства за исказивање значења консекутивности у савременом српском језику. Будући да је примарно граматичко средство за исказивање консекутивности клауза, циљ рада јесте да испита могућности њене номинализације. Основни задаци истраживања јесу да се утврде семантички и синтаксички услови неопходни да последичне клаузе буду кондензоване помоћу девербативних или деадјективних именица. Анализа показује да конструкције $na + ODet + N_{Dev/Dead/(Ak)}$ и $za + N_{Dev/(Ak)}$ када су испуњени одговарајући синтаксичко-семантички услови, могу бити површински експоненти последичних клауза.

Кључне речи: консекутивност, номинализације, зависна реченица, девербативне именице, деадјективне именице, савремени српски језик.

Линеарна концепција времена, карактеристична за већину језика света,¹ подразумева схватање две ситуације као следа, односно низа, у случају када једна од њих представља узрок, док је друга њена последица. Важно је нагласити да када се говори о семантичким категоријама каузалности и консекутивности, без обзира на језичке форме њиховог исказивања и обликовања, увек су подразумеване две ситуације, а не сами објекти (Пипер и др. 2005: 787). Ситуативни оквир узрочних значења обухвата у свом основном делу најмање три елемента: први је узрочна, полазна, исходишна ситуација, други је последична, крајња ситуација, а трећи је агентивни, узрочно-последични однос међу њима (Пипер, и др. 2005: 788). У зависности од информационог фокуса и перспективизације реченице, садржај узрочне и последичне ситу-

*natasakis14@gmail.com

¹ Говорећи о теорији језичке релативности Ранко Бугарски упућује на студију Дороти Ли и њен опис језика за које се везује нелинеарна, цикличка и психолошка концепција времена, и притом издваја говор становника Тробријандских острва у југозападном Пацифику у којем се не прави разлика између прошлог и садашњег, не постоји представа о било каквом следу, процесу постајања, узроку и последици (Бугарски 1996: 127–128).

ације различито се распоређује. Управна, главна предикација може носити податак било о узрочној, било о последичној ситуацији, а то се такође односи и на предикацију којом она бива детерминисана.

Узрочно-последични однос може бити исказан граматичким и лексичким средствима. У савременом српском језику поред узрочних, каузалних клауза,² ово значење као и његови бројни семантички подтипови могу бити исказани различитим предлошко-падежним конструкцијама (генитив блокиран предлозима: *од, из, због, услед, око, без, поводом*; датив уз облик глаголског прилога *захваљујући*, акузатив са предлозима *за, на, и* предлошким изразом *с обзиром на*; инструментал блокиран обавезним детерминатором или предлозима *под, пред, над*; локатив уз предлоге *у, на и по*)³, глаголским прилозима, предикатским атрибутима. Међу лексичка средства са узрочним значењем убрајају се заменички прилози (*зашто, зато*) и прилошки изрази (*због чега, ни због чега, ни за што, ето зашто, ето зато, због нечега, зашто и крошто, ни зашто ни крошто*) (Пипер и др. 2005: 792–793).

Са друге стране, у савременом српском језику последица неке ситуације-узрока по правилу се исказује реченичном структуром, зависном клаузом, док предлошко-падежне конструкције сасвим ретко могу имати ово значење. У *Синтакси савременога српског језика. Проста реченица* у поглављу посвећеном синтакси и семантици падежа Ивана Антонић (в. Пипер и др. 2005: 233) издваја само једну конструкцију са овим значењем.⁴ Деадјективне именице типа *радост, жалост, разочарење*, којима је именовано неко човеково осећање, употребљене у акузативу са предлогом *на* и обавезним

² О узрочној (каузалној) клаузи, њеним синтаксичким и семантичким карактеристикама, а у вези са тим и одговарајућим везничким средствима видети у: Бугарски 1999; Симић/Јовановић 2002б; Алановић 2011; Војводић у: Пипер и др. 2018.

³ Детаљније о типовима узрочног значења и одговарајућим конструкцијама којима се они исказују у савременом српском језику в. Антонић у: Пипер и др. 2005.

⁴ Номиналне конструкције којима се исказује значење последице помињу се у *Граматици хрватског језика за гимназије и висока училишта* када се говори о врстама прилошких одредби или о адвербијалним детерминаторима. Наводи се, међутим, само прилошка одредба последице у облику генитива са предлогом *до*: *Смијали смо се до суза* (Силић/Прањковић 2005: 308). У овом примеру управна предикација детерминисана је с обзиром на интензитет, степен реализације маркирањем последице саме радње. Трансформација у реченичну структуру потврђује да се ради о реалној последичној ситуацији: *Смијали смо се ТОЛИКО да смо плакали*. У наведеном примеру не ради се о процесу номинализације, већ о конструкцији која је посредно дериивирана из неког дубинског семантичког еквивалента, предикација је имплицитна (Радовановић 1990: 14) и заснована на метонимијској вези исхода радње у целе редње. (О појмовној метонимији видети у: Кликовац/Расулић 2014). У *Синтакси и семантици падежа* (в. Антонић у: Пипер и др. 2005: 164) сличне конструкције одређене су као конструкције са значењем *квантификације* (Расекао се *ДО крви* → Расекао се *ТОЛИКО / ТАКО ДА му је потекла крв*). Осим примарног значења квантификације може се говорити и о присуству значења консекутивности будући да се конструкцијама овог типа исказује степен или интензитет ситуације исказане глаголским предикатом, тако што се именује последица као крајња гранична тачка, финални сегмент вршења неке радње. Оваква интерпретација могућа је првенствено због обележености ове конструкције семантичком компонентом *адлативности*. Адлативност се, у најширем смислу, може одредити као завршна пунктуална граница неке акције (Пипер 2008: 309), као усмереност кретања до неке тачке, односно досежање циља (в. Антонић у: Пипер и др. 2005: 152). (О адлативности и „адлативним” глаголима в. Вујовић 2019). Отуда за разлику од осталих предлошко-падежних облика са значењем квантификације само генитив са предлогом *до* садржи и семантичку компоненту консекутивности.

детерминатором могу у реченици бити носиоци консекутивног значења: *НА ЊЕГОВУ жалост све је пропало. [→ Све је пропало ТАКО ДА / ПА је он жалостан.]*. Ограничен инвентар предлошко-падежних конструкција са овим значењем бележи се и у старословенском где се одредбе резултата и последице исказују конструкцијама *въ, на* + акузатив (Грковић Мејџор 2001: 54). Када су у питању глаголски прилози, Милка Ивић у свом раду о српскохрватским герундима не помиње могућност њихове употребе као кондензатора последичних клауза (1995: 153–174). Ипак, Павица Мразовић издваја примере у којима глаголски прилог прошли може бити интерпретиран као адвербијални детерминатор овог семантичког типа: *Он помери шешир, откривши високо чело* (2009: 563).⁵

Управо чињеница да семантичка категорија каузативности, с једне стране, бива исказана паралелно и реченичним структурама и номиналним конструкцијама,⁶ односно номинализованим структурама или пак конструкцијама са правим именицама које имплицирају реченични садржај, док се значење консекутивности, с друге стране, исказује примарно зависном реченицом,⁷ а тек по изузетку и номинализованом формом, отвара питања на која ћемо у овом раду покушати да одговоримо. Које су то синтаксичке карактеристике и семантичке компоненте присутне у поменутој падежној конструкцији са значењем консекутивности? Да ли се у савременом српском језику у овој конструкцији појављује и друго номинализационо средство, девербативна именица, те да ли се може говорити о још неким предлошко-падежним конструкцијама са значењем последице? Разматрање које следи треба да употпуни досадашња сазнања везана за питање зашто је примарно језичко средство за исказивање консекутивности реченична структура.

2. На самом почетку наше анализе биће издвојене најважније карактеристике консекутивних клауза.

Категоријална семантика последичне или консекутивне зависне реченице јесте „упућивање у клаузи на објективну или објективно претпостављену (без обележја хипотетичности) радњу (последицу, резултат, закључак) изазвану (условљену) реалним узроком (чињеницом) у главној реченици, која врши улогу носиоца обележја довољне детерминисаности (заснованости, условљености) (в. Војводић у: Пипер и др. 2018: 451). У главној реченици веома често је, према типичном везнику последичних реченица, везнику *да*, експлициран неки од корелатива у облику прилога *тако* или *толико*, показних заменица *такав* или *толики*, или квантитативних модификатора (при-

⁵ Павица Мразовић као посебну групу одредби издваја *јудикативне додатке* помоћу којих се врши нека врста процене или даје оцена, доноси суд о садржају исказа. У овој се функцији најчешће налазе модификативне и субјективне партикуле типа: *срећом, наравно, несхватљиво*, али и изрази: *на срећу, хвала богу, на моју велику жалост*, као и реченице: *што ми је веома жао, што сматрам лошим, жао ми је*, итд. (2009: 566). Неки од ових израза као што су они типа *на моју велику жалост* садрже, како ћемо видети, семантичку компоненту консекутивности.

⁶ Остала граматичка и лексичка средства нису посматрана у овом раду.

⁷ У *Граматици српског језика за странце* наводи се да се консекутивност у српском језику исказује искључиво реченичном формом, односно глаголским прилогом прошлим у функцији кондензатора реченичног садржаја, а у функцији адвербијалног детерминатора (Мразовић 2009: 563).

лози или конструкције типа *дотле, до те мере* и сл.) (в. Војводић у: Пипер и др. 2018: 448).⁸ Присуство експлицираног или имплицираног корелатива упућује на то да последичне реченице заправо квалификују управну предикацију с обзиром на *начин* реализовања неке ситуације, *квалитет* или *степен* неке особине или појаве тиме што се исказује шта је њихова последица (Станојчић и др. 1989: 314). Синтаксичка вредност односно функција ових клауза у реченичном комплексу посматра се пак различито у неким од наших рецентних граматика. У средњошколском уџбенику за српски језик и културу изражавања, због присуства корелатива који захтевају експликацију садржаја, одређене су као *последичне допуне* (Зоран *тако / тако вешто / с таквом вештином* вози ауто да му се сви диве) (Станојчић и др. 1989: 314–315),⁹ док Стевановић (1989: 902) и Војводић (Пипер и др. 2018: 449) сматрају да су последичне реченице *одредбеног*, а не допунског карактера. Шта више Војводић истиче да се за разлику од осталих клауза условљеног типа оне одликују најслабије израженом субординацијом (зависношћу).

Последичне реченице (посебно са везничким спојем *тако да*):¹⁰ *Данас је дневни ред био врло кратак, тако да се седница Савета завршила брзо* често представљају само додатни (факултативни) коментар (закључак) што мало подсећа на закључне реченице, као подврсту напоредних саставних реченица, због чега се оне могу назвати и „псеудопоследичне” или „псеудо-закључне”, па и „привидно” зависне (в. Војводић у: Пипер и др. 2018: 450). Управо могућност да се ове клаузе приликом категоризације налазе на прелазу од зависних ка независним реченицама показује њихов фазични карактер. Њима се не пружа информација у вези са управном предикацијом, већ се ситуација означена другом реченицом износи као посебна појава, која стоји у последичном односу према (целој) ситуацији прве реченице (Станојчић и др. 1989: 315).¹¹

3. Погледајмо сада могућности номинализовања последичних реченица на примерима преузетим из електронског *Корпуса савременог српског језика*. У студији Милорада Радовановића *Именица у функцији кондензатора (I, II)* (1977а, 1977б), којом су постављени темељи и теоријско-методолошка основа за бављења питањима процеса номинализације у домаћој науци о језику, као ни у каснијим радовима овог аутора, не помињу се номинализоване структуре којима се кондензује последична клауза. Примери који следе показују да различити типови последичних клауза заиста не могу бити номинализовани: Трећи је без размишљања ударио средином пута, *тако да су севале*

⁸ О последичним клаузама са експлицираним корелативом в. Симић/Јовановић 2002б: 1548–1552.

⁹ „Појачану улогу у последичним реченицама може имати и прилог *толико* и придеви *толики / толика / толико*. Интензификатори *тако* и *такав*... имају значење каквоће (квалитета), а *толики* значење количине, па у складу са тим истичу, појачавају садржај појединих речи у основној суреченици, што чини обавезним означавање последице у зависној суреченици” (Силић/Прањковић 2005: 308).

¹⁰ О конструкцији *тако да* в. Симић/Јовановић 2002а: 863–869.

¹¹ У граматизи за средњу школу (Станојчић и др. 1989: 315) каже се да овакве реченице показују ситуацију која је напоредна са претходном ситуацијом. По томе су ове реченице еквивалентне саставним реченицама са последичним значењем.

златне варнице под потковицама; То је једини пут до манастира, тако да се увек једна чизма или један пар копита мора укаљати; Већ сам до после подне толико жедан да ми споро сузе иду на очи, и сл.

Међутим, полазећи од систематизације значења падежних облика у *Синтакси савременог српског језика*. Проста реченица и одређења конструкције акузатива *деадјективних именица* са предлогом НА и обавезним детерминатором као конструкције са значењем последице (в. Антонић у: Пипер и др. 2005: 232–233), видећемо да се у истој форми и у истом значењу заправо знатно чешће појављују *девербативне именице* којима се исказују *осећања*, односно *људске емоције*.

3.1. Деадјективне именице са значењем емоција многобројне су у српском језику, међутим, функцију одредбе предикације с обзиром на њену последицу најчешће имају конструкције са именицама које представљају примарне емоције¹² *радост* и *туге*: *радост*, *срећа*, *жалост*. Синтаксичка форма релевантан је параметар за остваривање семантичког потенцијала ове конструкције. Присуство односно одсуство обавезног детерминатора условљава двојаку интерпретацију синтаксичке функције конструкције. Обавезним детерминатором у овим конструкцијама означен је носилац осећања, доживљавач, а читава конструкција има значење консекутивности. Он бива исказан или присвојним заменицама¹³ и придевима или пак субјекатским генитивом, односно детерминатором у облику именице у генитиву са семантичком улогом носиоца осећања, расположења или доживљавача.¹⁴ Позиција посматране предлошко-падежне конструкције у реченици, као што примери показују, слободна је у односу на управну предикацију, по чему се она битно разликује у односу на клаузу која је обавезно у постпозицији.

Он би такође, *на радост* пролазника на улици, с времена на време, за гајтанчић пувока козака, који је висно у излогу, ...

На радост крагујевачких дама, у тадашњој нирнбершкој галантеријској радњи постојао је велики избор чипке.

Надам се, сењор, да *на* Вашу *срећу* не припадате нама.

Римског проби ледени зној, али он се, *на* своју *срећу*, савлада и не паде.

На превелику *срећу* и *радост* свиуз, вођи се ништа није десило.

Уосталом, до тога неће ни доћи, *на* општу *срећу*, и први ко ће се за то побринути бићу ја.

На њихову *срећу* он се беше у почетку тамо занео, пијући и здравећи за трpezом.

Био сам сигуран да ћу је, *на* моју *срећу* и *на* моју *несрећу*, увек волети.

Ви говорите о јединству на коме се ради, али које данас још не постоји, *на* велику *жалост* свих људи добре воље.

... а најбољи стрелац Вождовца Душан Ђокић главом је шутирао и *на* велику *жалост* промрзле публике погодио само пречку.

3.2. Уколико пак детерминатор изостаје, семантичка компонента консекутивности се губи, а читава конструкција добија улогу *реченичног прилога*

¹²О глаголима којима се исказују различите врсте људских емоција в. Миленковић 2017.

¹³Присвојне заменице погодне су за исказивање податка о носиоцу особине или о агенсу неке радње будући да садрже и категоријално значење лица и категоријално значење припадања (Пипер и др. 2005: 580). Исто се односи и на присвојне придеве.

¹⁴О семантичкој улози доживљавача в. Миленковић 2015.

оријентисаног према аутору самог текста. Милка Ивић издваја изразе којима се „говорно лице служи да би изнело неки свој коментар о садржини реченице коју изриче” (1978: 9), а којима, између осталог, припадају и они типа *на жалост*.

На жалост, шофер црнац, не само што је такође прати љубопитљиво погледом, већ несвесно и воланом управља у њеном правцу.

Значи да наше осећање живота *на жалост* превазилази саме његове границе; ...

На срећу, та болест је излечива.

Она је сматрала да Ана, *на сву срећу*, нема ништа заједничко са својом мајком.

3.3. Ипак, значајно већи број предлошко-падежних конструкција у акузативу са обавезним детерминатором и предлогом НА, а са консекутивним значењем чине конструкције у саставу којих су девербативне именице деривирани од глагола или пак у семантичкој вези са глаголима којима се исказују најразличитија људска осећања или емоције: *изненађење*, *запрепаићење*, *згражавање*, *чуђење*, *усхићење*, *огорчење*, *понос*, *одушевљење*, *дивљење* и сл.

Први шут – гол Партизан је *на изненађење* звездиних навилача, а изгледа и играча, опасно припретио чим је утакмица почела.

Из њега је, *на изненађење* присутних, изашао шеф посланичке групе СПС Бранислав Ивковић у пратњи двојице припадника СДБ, ...

А све се то догодило имајући у виду неке непристојне намере, које сам, *на своје опште запрепаићење*, уочио код своје шефице.

На запрепаићење присутних грађана, Свилановић није окривио НАТО за 2000 мртвих и 5000 рањених...

Чак је пред крај живота по улицама Лајпцига, *на опште згражавање* немачких ђата, грлио и љубио коње.

На наше чуђење, пратиоци нам с осмехом одговорише да то нема везе и да се зна ко је Скадар зидао.

Посматрао сам тога уљеза, али се он није освртао *на моје чуђење*.

Он упорно наставља да смешта Србију на незаслужени пиједестал, не схватајући да „пиједестал” не мора увек да значи уважену величину него може бити и циркуски стуб на чијем врху акробата изводи своје вештине *на опште усхићење* егзалтираног публикума...

и „привезала” посрнула банку са „Џеј Пи Морганом”, *на велико огорчење* америчког јавног мњења, посебно просечних пореских обвезника који су се одједном нашли у улози...

Венецијански фестивал, једна од најзначајнијих светских филмских манифестација, која ове године, *на сав понос* уметничког директора марка милера, нуди чак 62 премијер-на филма!

На велико одушевљење домаће публике, Силађи се домогао злата, после четири сребра на великим такмичењима.

... играо је своју улогу *на опште дивљење*.

Навика је најгори непријатељ сазнања, каже седи пријатељ, *на моје дивљење*, не толико што тако јасно закључује о ономе што се мени само чинило, већ нарочито што тако широко...

Уочени примери такође показују да у низу две или више конструкција са значењем последице, ако је првом именицом исказана нека емоција, друга именица не мора нужно припадати овој семантичкој класи уколико се њоме упућује на ситуацију која се индиректно може довести у везу са одређеним емоцијама.

Величанство, изволите се вратити *на наше одушевљење и аплаузе*. [→ Величанство, изволите се вратити тако да сви будемо одушевљени и тако да сви аплаудирамо (→ аплаудирају зато што су срећни, задовољни и сл.)]

... пиљећи у њу љубопитљиво, као да ишчекује какву ли ће то женску ујдурму да смисли, *на његово одушевљење и забаву*. [→ какву ли ће то женску ујдурму да смисли, тако да се он (може) одушевити и тако да се он (може) забавити (→ забавити се јер је срећан, одушевљен)]

3.4. У свим до сада посматраним примерима са номинализованим структурама у акузативу, у семантичкој бази реконструисане су клаузе којима се износи коментар у вези са управном реченицом, односно констатује се које то емоције настају као последица читаве остварене ситуације. Ова врста последичних реченица стога се може одредити као „псеудопоследична” реченица. Иако употреба интерпункције често бива стилски маркирана, те у том погледу бележимо одређени број одступања, може се рећи да су номинализоване структуре овог типа због високог степена семантичке независности у односу на управну реченицу у највећем броју случајева издвојене запетом.

4. Надаље, полазећи од других кондензационих средстава¹⁵ у савременом српском језику, уочава се још једна, по својим синтаксичким и семантичким карактеристикама специфична, номинализована структура са значењем консекутивности.

Наиме, у свом истраживању везаном за конструкцију инфинитива са предлогом ЗА Јасмина Дражић и Јелена Ајџановић констатују да су примери типа *филм за погледати* и *место за бити* специфични „по томе што је у семантичком садржају управне лексеме инкапсулирано значење експлицираног глагола у форми инфинитива. На тај начин се интензификује квалитет исказан детерминатором (*сјајан филм, страшно место*), те се уноси модална и консекутивна значењска компонента: *сјајан филм за погледати* → *толико сјајан филм да га треба погледати; страшно место за бити* → *толико страшно место да је на њему тешко боравити*” (Дражић/Ајџановић 2016: 26). Ауторке наводе да је оваква интерпретација могућа зато што је управна именица двоструко модификована, при чему „придевски детерминатор омогућује секундарну детерминацију последичног типа (уп. нпр. *сјајан филм за погледати* : *филм за погледати* – не постоји еквиваленција јер се у другом примеру задржава само модална компонента значења: филм који треба погледати)” (Дражић/Ајџановић 2016: 26). Значење консекутивности уочава се код инфинитивне конструкције којом се детерминише придев у случајевима када се не врши ограничавање, сужавање значења управног придева „већ се оно интензификује, те се изражава могућа (неостварена али не и невероватна) последица: *лепа је за изгубити памет* → *толико је лепа да човек од њене лепоте може изгубити памет* (Дражић/Ајџановић 2016: 27). Ауторке се позивају на истраживање Л. Вукојевића који закључује да „Приједложно-инфинитивна скупина појачава придјев означајући висок ступањ својства, тј. каквоће. Изрицање високог, највишег ступња омогућује неостварена, али

¹⁵ Радовановић разликује нереченична језичка средства која се директно, непосредно, доводе у везу са реченичним садржајем и она која су са њим индиректно, посредно у вези (1990: 14-15).

могућа последица која је увијек и посве несумјерљива с придјевом с којим је повезана” (Вукојевић 2008: 250).

По аналогiji са оваквом употребом конструкције инфинитива са предлогом ЗА, може се очекивати да девербативне именице у акузативу са предлогом ЗА такође могу бити носиоци значења последице. Примери који следе показују да се значење консекутивности може реализовати када се ради о конструкцијама којима се интензификује степен особине неког појма тако што се експлицира *потенцијална последица* њеног постојања или испољавања. Тако се у првом примеру ради о детерминацији номиналне синтагме коју чине придев и именица, док се у осталим примерима акузативном конструкцијом врши детерминација придевске лексеме у саставу копулативног предиката којим се исказује особина или стање појма у позицији граматичког субјекта. Девербативним именицама у акузативу са предлогом ЗА експлицирана је потенцијална последица. Оваква је пак интерпретација могућа само уколико уз управну номиналну синтагму, односно управни придев стоји прилошки детерминатор квантификативног типа. Реконструкција дубинске семантичке базе номинализоване структуре показује да овај квантификатор има улогу корелатива у односу на везник *да*.

Била је то заиста **мучна утакмица за гледање**. [→ била је то заиста мучна утакмица *да би се гледала*]

... али, да кажем истину, била сам сувише **љута за писање**. [→ била сам сувише љута *да бих писала*]

Пред подне је госпођа Џенингс изашла сама неким својим послом, а Елинора је одмах почела да пише своје писмо, док је Маријана, исувише **узнемирена за рад**, исувише **брижна за разговор**, ходала од једног прозора до другог или седела крај ватре, обузета тужним мислима. [→ Маријана је била исувише узнемирена *да би радила*] [→ Маријана је била исувише брижна *да би разговарала*]

У оба случаја последична ситуација исказана акузативном конструкцијом може се одредити као иреална,¹⁶ потенцијална али не и остварена, тако да се приликом реконструкције последичне клаузе предикација појављује у потенцијалу или презенту са модалним значењем.¹⁷

Можемо закључити да се у овом случају ради о правим последичним реченицама којима се одређује степен, интензитет остварене особине експлицирањем њене последице, тачније потенцијалне последице.

5. На самом крају, можемо констатовати да у савременом српском језику основно синтаксичко средство за исказивање консекутивности јесте зависна реченица. Предлошко-падежне конструкције само се у прецизно утврђеном синтаксичком и семантичком контексту могу употребљавати за исказивање последичног значења. Ради се о ситуацијама када је последица испољена

¹⁶ У *Граматици хрватскога језика* Ј. Силића и И. Прањковића последичне реченице се према остваривости или неостваривости последице деле на **реалне (стварне)**, нпр. *Био је тако исцрпљен да је одмах заспао*, и **иреалне (нестварне)**, нпр. *Био је превише исцрпљен да би заспао* (Силић/Прањковић 2005: 344)

¹⁷ Бавећи се синтаксом глагола и значењима глаголских облика у српском језику, Срето Таnasiћ наводи да се модална употреба презента уочава у намерним и изрично-упитним клаузама (1996: 170–171).

као специфично осећање, емоција која настаје као реакција на управну ситуацију, или када се исказивањем потенцијалне последице одређује степен или интензитет испољавања неке ситуације која је обавезно детерминисана прилошким квантификатором. У првом случају у питању су „псеудопоследичне” реченице номинализоване конструкцијом $HA + ODet + N_{Ak(Deadj/Dev)}$ док је друга номинализована структура $(ZA + N_{Ak(Dev)})$ експонент последичне реченице којом се врши квантификација интензитета, степена неке ситуације експликацијом друге, последичне ситуације.

Досадашња истраживања показују да се за разлику од осталих клауза условљеног типа¹⁸ последичне „одликују најслабије израженом субординацијом (зависношћу), пре свега зато што структура главне реченице, по правилу, не наглашава облигаторни карактер клаузе. Надаље, временски однос управне и зависне предикације међусобно су условљени тиме што ситуација у последичној клаузи не може претходити ситуацији која је изазива, узрокује, на шта упућује и обавезна постпозиција последичне клаузе. Дојчил Војводић наглашава условљеност временског плана последичне клаузе у односу на временски план главне реченице и то тако што се линеарним сужавањем временске димензије у ретроспективно-проспективном смеру у главној реченици сужава и временска димензија у клаузи (в. Војводић у: Пипер и др. 2018: 449). Отуда је релевантно које се глаголско време може употребити у последичним клаузама, а у зависности од времена реализације управне ситуације. Тако, ако је у управној реченици предикација у прошлом времену, последична ситуација може бити смештена у прошло, садашње и будуће време. Ако је управна предикација у презенту, последична ситуација може се реализовати у садашњости и будућности, док будућа управна узрочна ситуација имплицира последичну ситуацију такође у будућем времену. При томе је глаголски облик у последичној клаузи одређен и природом саме последичне ситуације која може бити реална, остварена или пак иреална, неостварена. Када је последична ситуација само могућа, потенцијална, али не и остварена, она је маркирана у погледу глаголског облика предикације (то може бити само потенцијал или презент). Може се стога рећи да су за исказивање датих узрочно-последичних релација са синтаксичко-семантичког аспекта релевантни временски односи, а одговарајуће језичко средство за њихово исказивање јесте финитни глаголски облик, односно реченична структура. Оно што на синтаксичко-семантичком плану такође условљава употребу развијене реченичне структуре, јесте присуство *корелатива* у управној реченици којим се упућује на неопходност експликације консекутивне клаузе одговарајућег семантичког типа.

¹⁸ Дојчил Војводић у клаузе условљеног типа убраја: узрочне, последичне, циљне, погодбене и допусне клаузе (у: Пипер и др. 2018: 433–490).

Извори

Vitas, Duško, Miloš Utvić. Korpus savremenog srpskog jezika (verzija Srp-Kor2013) Copyright Grupa za jezičke tehnologije Univerziteta u Beogradu. <<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/>>

ЛИТЕРАТУРА

- Алановић 2011:** М. Алановић, *Каузативност – манипулативност: од концепта ка форми*, Нови Сад: Филозофски факултет.
- Бугарски 1996:** R. Bugarski, *Jezik i lingvistika*, Beograd: Čigoja štampa / XX vek.
- Бугарски 1999:** N. Bugarski, Uzročna klauza u jeziku Danila Kiša, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XLII, 189–217.
- Вујовић 2019:** D. Vujović, *Glagoli kretanja u savremenom srpskom jeziku – semantika i derivacija*, Нови Сад: Универзитет у Новом Саду – Филозофски факултет.
- Вукојевић 2008:** L. Vukojević, Infinitivne posljedične konstrukcije. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, knj. 34, 449–462.
- Грковић Мејдор 2001:** Ј. Грковић-Мејдор, *Питања из старословенске синтаксе и лексике*. Лингвистичке свеске 1, Нови Сад: Филозофски факултет – Катедра за српски језик и лингвистику.
- Ивић 1978:** М. Ивић, О српскохрватским реченичним прилозима, *Јужнословенски филолог*, XXXIV, 1–16.
- Ивић 1995:** М. Ivić, *Lingvistički ogledi*. Biblioteka XX vek, Beograd: Slovoğraf.
- Кликовац/Расулић 2014:** Д. Кликовац, К. Расулић (Ур.), *Језик и сазнање : хрестоматија из когнитивне лингвистике*, Београд: Филолошки факултет.
- Миленковић 2015:** А. Миленковић, *Семантичке улоге доживљавача и изазивача емоције у значењској структури емоционалних глагола у српском језику*, *Наш језик*, XLVI/3–4, 23–38.
- Миленковић 2017:** А. Миленковић, *Семантичка и творбена анализа глагола којима се означавају осећања у савременом српском језику*: докторска дисертација. https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/9113?locale-attribute=sr_RS. 28.9.2021.
- Мразовић 2009:** Р. Mrazović, *Gramatika srpskog jezika za strance*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Пипер и др. 2005:** П. Пипер и др., *Синтакса савременога српског језика. Проста реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.
- Пипер 2008:** П. Предраг, Граматика границе, *Јужнословенски филолог*, LXIV, 307–322.
- Пипер и др. 2018:** П. Пипер и др., *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику*, Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српски језик САНУ.

- Силић/Прањковић 2005:** J. Silić, I. Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnaziju i visoka učilišta*, Zagreb: Školska knjiga.
- Симић/Јовановић 2002а:** Р. Симић, Ј. Јовановић, *Српска синтакса*, I–II, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика Београд.
- Симић/Јовановић 2002б:** Р. Симић, Ј. Јовановић, *Српска синтакса*, III–IV, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика Београд.
- Станојчић и др. 1989:** Ж. Станојчић, Љ. Поповић и С. Мицић, *Грамматика српског језика. Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*, Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Завод за издавање уџбеника.
- Стевановић 1989:** М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик. Грамматички системи и књижевнојезичка норма. II Синтакса*, Београд: Научна књига.
- Танасић 1996:** С. Танасић, *Презент у савременом српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Библиотека Јужнословенског филолога, књ. 12.
- Дражић/Ајџановић 2016:** Ј. Дражић, Ј. Ајџановић, *Sintaksičko-semantička analiza konstrukcije za + infinitiv i njene pragmatičke implikacije, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, XLI/1, 21–31.

Nataša Kiš

CONSECUTIVENESS AND NOMINALIZATION

Summary

In this paper are considered grammatical means for expressing the meaning of consecutiveness in the contemporary Serbian. The main goal is to indicate the possibilities of nominalization of consecutive clauses. The basic tasks of the research are to determine the semantic and syntactic conditions necessary for the consecutive clauses to be nominalised using deverbative or deadjectival nouns. The analysis shows that surface exponents of the consecutive clauses can be the constructions $NA + ODet + N_{Dev/Deadj(Ak)}$ and $ZA + N_{Dev(Ak)}$ and also proves that primal grammatical mean for expressing that meaning in Serbian is dependent, subordinate clause.

Key words: consecutiveness, nominalization, subordinate clause, deverbative nouns, deadjectival nouns, Serbian.